

которой—споръ реализма и номинализма, или, что то же, Платона и неоплатониковъ съ Аристотелемъ — было вызвано византійскимъ богословіемъ.

Архіепископа Патрасскаго Никифора Калогераса, Маркъ Евгеникъ и кардиналъ Виссаріонъ *передъ судомъ исторіи* (Странникъ, 1894 г., февраль-апрѣль; окончаніе, обѣщано). — Давъ краткую біографію и характеристику борьбы своихъ героевъ, авторъ задается вопросомъ: кто изъ нихъ оказался правъ на судѣ 400 лѣтъ, протекшихъ съ паденія византійской имперіи? и рѣшаетъ его, оговорясь, что рѣшительнаго приговора исторія еще не дала, въ пользу Марка Евгеніка. Виссаріонъ Никейскій ошибся 1) считая турецкое иго равносильнымъ исламизаціи грековъ; онъ не угадалъ живучести грековъ, какъ національно-культурнаго типа; 2) надѣясь, что западная помощь спасетъ политическую самостоятельность грековъ; 3) видя во внѣшнемъ упадкѣ своей церкви признакъ ея внутренней несостоятельности. Послѣ паденія Византіи онъ провозглашалъ, что церковь греческая пала, и самый языкъ греческій скоро исчезнетъ и тѣмъ, «вопреки всякому политическому резону», способствовалъ истощенію національнаго ядра, изъ котораго возникъ новѣйшій эллинизмъ,—истощенію, которое и безъ того шло угрожающе скоро и въ сторону исламизма и въ сторону папизма (янычары и греки-ученики папскихъ итальянскихъ школъ).

Рецензія появилась на книгу:

М. Остроумова, Очеркъ православнаго церковнаго права, I, 1. Харьковъ 1893. Рец. Громогласова въ Чтеніяхъ въ Общ. любит. дух. просв. 1894, апрѣль.

Б. Меліоранскій.

ГРЕЦИЯ И ТУРЦИЯ.

Ἐπαμεινώνδου Ἰ. Σταματιάδου, Ἐπετηρίς τῆς ἡγεμονίας Σάμου διὰ τὸ δίσεκτον ἔτος 1892. Ἐν Σάμῳ 1892, σελίδες 137 σχήματος 8-ου. — Σελ. 21—39 «Τὸ ἐμπόριον τῆς Σάμου ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων». Τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς εἰδήσεις ἐμπορικαὶ λείπουνσι τῇ ἐπετηρίδι ταύτῃ· ἀφθονοὶ δ' ὅμως ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῇ διὰ τινα τῆς νήσου προϊόντα, ἅπερ οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐπτακαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐμπορεύονται· τὰς εἰδήσεις ὁ συγγραφεὺς ἠθροισεν, ὡς φαίνεται, ἐκ βιβλίων περιουδευτῶν Εὐρωπαίων καὶ ἐκ παλαιῶν ἐγγράφων, εὐρεθέντων ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ· συνήρμωσε δὲ ταύτας οὕτως ἐπιτηδεῖως, ὥστ' ἀπετέλεσε διδακτικὸν ἀνάγνωσμα, χρήσιμον καὶ τοῖς νησιώταις καὶ τοῖς ἀσχολουμένοις ἰδίᾳ περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου.

Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας τοῦ ἔτους 1892. Ἀθήνησιν 1894, σελίδες 136 σχήματος 8-ου. — Ἐν τῇ 105-ῇ σελίδι περιέχεται καταγραφὴ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, ὧν ἡ ῥηθεῖσα ἐταιρία κάτοχος ἐγένετο· καὶ πρῶτον μὲν ἀναγράφεται σταθμὸς ἐξ οὐγκιδῶν, ἔχων ἐνεπίγραφον τὸ ΔΙΚΕΑ = δικαία· εἶτα δὲ περιληπτικώτατα γνωρίζονται πεντήκοντα μολυβδόβουλλα, ὧν οὐκ ὀλίγα σημαντικὰ, δεόμενα μελέτης ἰδίᾳ· οἷον τὸ Γεωρ-

γίου πρωτοσπαθαρίου ἐξάκτορος τοῦ Τορνίκη, τὸ Θεοδώρου πατριάρχου τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, τὸ Λέοντος βασιλικοῦ σπαθαρίου καὶ κομερνιαρίου Χαλδίας, τὸ Θεοδώρου μητροπολίτου Λαοδικείας, τὸ Μαρίας κουροπαλατίσσης τῆς Μακρεμβολιτίσσης, τὸ Βασιλείου πατριάρχου τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, τὸ Μιχαὴλ ἐπισκόπου Καμουλιανῶν, τὸ Ἰμερίου βασιλικοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ ἐπὶ τῶν οἰκακῶν καὶ πρωτονοταρίου Παφλαγονίας, καὶ ἕτερα τοιαῦτα.

[Γεωργίου Ἰ. Ζολώτα], Ἐκδесис τῶν κατὰ τὰ σχολικὰ ἐτη 1890—91, 1891—92 καὶ 1892—93 πεπραγμένων ἐν ταῖς ὀρθοδόξοις δημοσίοις σχολείοις Χίου. Ἐν Χίῳ 1893, σελίδες 247 σχήματος 8-ου. — Μνημονεύω τοῦ βιβλίου τούτου διὰ τὴν ἐν αὐτῷ καταχώρισιν ἐγγράφου πατριαρχικοῦ [σ. 169—171], ὅπερ ἐγινώσκετο πρότερον ἐξ ἀντιγράφου μετὰ σπουδῆς ἐκδοθέντος [Κ. Κανελλάκη, *Χιακὰ ἀνάλεκτα*, σ. 447—449]. Τὸ νεώτερον ἀντίγραφον ἐλήφθη ἐξ αὐτοῦ τοῦ πρωτοτύπου· ἔστι δὲ τοῦτο σιγίλλιον ἐκ μεμβράνης Ἱερεμίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅπερ ἀπολυθὲν ἔτει 1574-φ ἐδόθη τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου, «τῇ ἐν Χίῳ, τῇ τῶν Μουνδῶν ἐπιλεγομένῃ», ἣν Ἰάκωβος ἱερομόναχος ἀνακαίνισας ὠνόμασε διὰ τοῦ ρηθέντος Ἱερεμίου πατριάρχου σταυροπηγιακὴν.

Μ. Πενιέρη, Μητροφάνης Κριτόπουλος καὶ οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ φίλοι αὐτοῦ (1617—1628). Ἀθήνησιν 1893, σελίδες 114 σχήμ. 8-ου. — Τὸ βιβλίον ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον παράρτημα τῆς ἐν Ἀθήναις ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρίας· περιέχει δὲ τέως ἄγνωστον ὕλην ἱκανῶς διαφωτίζουσιν τὸν βίον Μητροφάνους τοῦ Κριτοπούλου, τὸν πρὸ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πατριαρχικῆς ἐξουσίας αὐτοῦ. Τὴν ὕλην παρεχώρησε τῷ συγγραφῇ κωδὶξ εὐρεθεὶς ἐν Αἰγύπτῳ, ὃν δῶρον ἔδωκεν ὁ ἐλλόγιμος Γεράσιμος ὁ Μαζαράκης τῷ σεβασμιωτάτῳ Γερμανῷ, τῶν Ἀθηνῶν μητροπολίτῃ· οὗτος δὲ ὁ κωδὶξ ἐμπεριέχει τὴν Φιλοθήκην, τουτέστι φίλων τοῦ Μητροφάνους ὑπομνήματα γραπτὰ, ἅπερ ὁ Πενιέρης ἐν τῷ δηλούμένῳ βιβλίῳ μετὰ κρίσεως ὀξείας ἡρμήνευσε, γινόμενος οὕτω χρήσιμος τοῖς ἀσχολουμένοις ἰδίᾳ περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν σχέσεων δύο ἐκκλησιῶν, τῆς τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῆς τῶν προτεσταντῶν.

Γεώργιος Π. Βεγλερῆς, Ἡ Κωνσταντινουπόλις καὶ τὰ περίεξ αὐτῆς [Παρνασσός, τ. XIV, 1892, σ. 676—685, 748—756]. — Ὁ συγγραφεὺς ἐν μέσῳ λογίων ἀνδρῶν, συναχθέντων ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέγνω τὸ περὶ τοῦ Βυζαντίου τοῦτο χάριεν ἅμα καὶ διδακτικὸν ὑπόμνημα, τρόπον τινὰ μέρος ὃν εἰσαγωγῆς εἰς μέγα μελέτημα, ἵνα τὸν ζῆλον ὑπεκαύσῃ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς ἱδρυσιν μουσείου χριστιανικῶν ἀρχαιοτήτων· ἵνα δὲ τοῦ τοιούτου μουσείου τὴν ἀναγκαῖότητα καταδείξῃ, παραμυτεύεται διὰ μακρῶν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς τῆς Πόλεως ἀξίας, ἥς αἱ ἀρχαιότητες ἀμελέτητοι τὰ πολλὰ μένουσαι φθείρονται δι' ἀφροντισίαν ἐκάστοτε. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐξαίρει τὴν ἐπιστημονικὴν τούτων σημασίαν, ἐφ' ὅσον αὕτη σχετίζεται πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀρχαιολογίαν, ἀγγείλας ἅμα καὶ τὴν προσεχῆ καθιδρυσιν ἀρχαιολογικοῦ ῥωσικοῦ καθιδρύματος ἐν Κωνσταντινουπόλει, οὗ τὰ μέλη προορισμὸν ἔχουσι περὶ τὰ χριστιανικὰ μνημεῖα κυρίως ἀσχολεῖσθαι· εἴτα δὲ τὸν λόγον περιτρέπων ὁ συγγραφεὺς εἰς τὰ ζητήματα τὰ σχετιζόμενα

πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς ἀρχαίας Κωνσταντινουπόλεως, ἐμφανίζει σημεῖον ἐπιστημονικόν, ὅπερ ἔνιοι τῶν τοπογράφων αὐτῆς ἡμέλησαν ὑπ' ὅψει λαβεῖν, ὅτε θέσεις τῆς πόλεως ἀρχαίας, ἐν συγγράμμασιν ἢ ἐγγράφοις ἀναφερομένας, ὠρίζον αὐθεντικῶς· ἔστι δὲ τοῦτο κυρίως ὑδρολογικόν· καὶ λέγει πειστικῶς, ὅτι τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ χωρία κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὑπέστησαν ἐξ ὑδάτων ἐπιχωματώσεις, αἵτινες ὡς εἰκὸς ἀλλοιώσασαι τὰς ἀρχαίας τοποθεσίας ἀποκατέστησαν τὸν τοπικὸν αὐτῶν ὅρισμόν ἀσφαῖ. Μελετωμένων οὖν τῶν περὶ τὴν πόλιν τοπίων ὑδρογραφικῶς, αἱ περὶ τούτων μαρτυρίαι τῶν παλαιῶν ἐρμηνεύονται ταχέως, ὡς ἀπέδειξεν ἐπαρκῶς αὐτὸς ὁ Βεγλερῆς, ἀπαριθμήσας αὐτῶν ἐνίας· οἷον τὰς περὶ τῆς Ἀργυρολίμνης καὶ τὰς περὶ Κυδάρεως καὶ Βορβύσου τῶν ποταμῶν, ὧν εὐστόχως ἐξ ὑδρογραφικῶν ἐρευνῶν ὥρισεν ἤδη τὰς θέσεις.

Νεκτάριος, μητροπολίτης Πενταπόλεως: Μελετίου Πηγᾶ δύο ἐπιστολαὶ [Ἀνάπλασις, τ. VI, 1893, σ. 1930—1932]. — Ἐν τῇ πατριαρχικῇ τοῦ Καίρου βιβλιοθήκῃ σῴζονται φύλλα τινὰ τοῦ πρωτοτύπου τύποις ἀνεκδότου συγγράμματος Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, ὅπερ ἐπιγράφεται «περὶ ἐκκλησίας στρωματεύς»· ἀφιερῶθαι δὲ τοῦτο παρὰ τοῦ συγγραφέως, τὴν ἀρχιμανδρίτου τάξιν ἔτι κοσμοῦντος, Σιλβέστρου πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας (1585). Ὁ σεβάσμιος μητροπολίτης ἀντιγράψας ἐκείθεν ἐξέδωκε τὴν ἀφιερωτικὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μελετίου, προστιθεὶς καὶ γράμμα τοῦ αὐτοῦ πρὸς Θεόδωρον αὐτοκράτορα Ῥωσίας, ἐξ οὗ μακράνομεν, ὅτι ὁ Πηγᾶς ἀπέστειλε καὶ πρὸς αὐτὸν ἀντίγραφον τοῦ στρωματεύς, ἵνα τυπωθῇ πρὸς ὠφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων ἐν Ῥωσίᾳ χριστιανῶν. Τῶν μέχρι τούδε γνωστῶν ἀνεκδότων καὶ τετυπωμένων ἐπιστολῶν Μελετίου τοῦ Πηγᾶ πλήρη κατάλογον ἐξέδωκεν ὁ Regel [Analecta byzantino-russica. Ἐν Πετροπόλει 1891, σ. CXCLIX], δημοσιεύσας ἅμα καὶ γράμματα πεντεκαίδεκα τοῦ Μελετίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεόδωρον, ἐξ ὧν ἓν ἐστὶ καὶ τὸ παρὰ τοῦ μητροπολίτου Νεκταρίου τὸ δεύτερον ἐκτυπωθὲν γράμμα, τὴν πρώτην αὐτοῦ τύπωσιν ἀγνοήσαντος [ὅρα Regel σ. 114]· μετὰ δὲ τὸν Regel ἐξέδωκα καὶ γὰρ γράμματα τοῦ Μελετίου πρὸς Παΐσιον τὸν Συναίτην ὁκτώ, τὸν χρηματίσαντα μητροπολίτην τῆς νήσου Ῥόδου [Παΐσιου Ἀγιαποστολίτου ἱστορία τοῦ ὅρου Σινᾶ, ἐκδ. μετὰ προλόγου ἐν Πετροπόλει 1891, σ. 157—165]. Ταῖς δ' ἔτι τύποις ἀνεκδότοις ἐπιστολαῖς ἠριθμεῖτο καὶ ἡ πρὸς τὸν πατριάρχην Σιλβέστρον [ὅρα Regel σ. CLII]· ταύτην ὅμως ἐξετύπωσε νῦν ὁ μητροπολίτης Νεκτάριος.

Γ. Λαμπάκη, Κριτικαὶ μελέται εἰς τὴν λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [Ἀνάπλασις, τ. VI, 1893, σ. 1948—1949, 1959—1962]. — Διορθώσεις εἰκαστικαὶ δύο Θεοκλήτου Βίμπου τοῦ ἐπισκόπου Μαντινείας [Ἀνάπλασις, 1 μαρτ. 1890] ἀποκρούονται νῦν ὑπὸ τοῦ Λαμπάκη, λέγοντος ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρληρηθέντων παλαιῶν ἀντιγράφων ἐδικαίωσεν ἐκεῖνας. Ἡ δωδεκάτη τῆς λειτουργίας εὐχὴ λέγει· «καὶ τῆς λειτουργικῆς ταύτης καὶ ἀναιμάκτου θυσίας τὴν ἱεουργίαν παρέδωκας», ἔνθα τὸ «λειτουργικῆς» ὁ ἐπίσκοπος μετατρέπει πρὸς τὸ «λογικῆς». Ἡ δεκάτη καὶ ὀγδόη εὐχὴ λέγει· «εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα». Τὸ πλήρωμα διορθωτέον εἰς κλήρωμα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Θεοκλήτου. Τοῦναντίον ὁ Λαμπάκης ὑποστηρίζει τὰς ἐκ παραδόσεως ἀναγνώσεις, ὅτι ταύτας οὕτως ἔχουσι καὶ παλαιὰ σλαβικά τε καὶ ἄρμενικὰ μεταφράσεις· περὶ δὲ τοῦ «λειτουργικῆς» ὡς ἐκ περισσοῦ γνω-

μοδοτεῖ, ὅτι τοῦτο κατεσχεύασεν ὁ Χρυσόστομος ἐξ ἐκφράσεων ἐτέρων εὐχῶν ἀρχαιοτέρων, εὐρισκομένων ἐν ταῖς λειτουργίαις Κλήμεντος καὶ Ἰακώβου, ἐν αἷς ἀπαντᾷ συνεχῶς τὸ «λειτουργία». Τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Λαμπάκη φαίνονται μοι στερόμενα δυνάμει· τῶν γὰρ μεταφράσεων ἡ αὐθεντία οὐδὲν σημαίνει, ὁπόταν ἐμπεριέχωσι, καθὰ καὶ τὰ ἑλληνικὰ κείμενα, λεξείδια τὴν ἔννοιαν τοῦ λόγου συσκοτιζόντα· μετέδωκαν γὰρ οὕτω καὶ αὐταὶ ὅπερ ἐν τῷ ἑλληνικῷ κειμένῳ κατὰ συνήθειαν ὑπῆρχεν. Νομίζω τοίνυν, ὅτι τοῦ ἐπισκόπου Θεοκλήτου αἱ διορθώσεις ἐκ λογικῆς ἐπόψεως ἔχουσι καλῶς. Καλῶς δ' ἔχει καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Λαμπάκη μεμελημένως ἀνευρεθὲν ἤδη σφάλμα, τὸ ἐν τῷ νῦν ψαλλομένῳ Χερουβικῷ Ὕμνῳ, ἐνθα διὰ τυπογραφικῆς ἀμαρτίας ἐξακολούθησιν ἀπετελέσθη παράδοσις, ἵνα ψάλλοντες λέγωμεν οὐχὶ «πᾶσαν νῦν βιωτικὴν», ἀλλὰ «πᾶσαν τὴν βιωτικὴν» κτλ. Ὁ Λαμπάκης ἀποδείκνυσι τὸ σφάλμα σαφῶς, λαβὼν ὑπ' ὄψει παλαιὰ τινα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, μεταφράσεις τινὰς ἀλλογλώσσους καὶ παλαιὰν ἐκτύπωσιν τῆς λειτουργίας μεθ' ἑρμηνείας Ἰωάννου τοῦ Ναθαναήλου.

Κύριλλος Ἀθανασιάδης, ἀρχιμανδρίτης: Τὰ κατὰ τοὺς πατριάρχας Ἱεροσολύμων Παΐσιον Παρθένιον καὶ Ἐφραίμ [Δελτίον τῆς ἱστ. καὶ ἐθνολ. ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος, τεύχος 14-ον, σ. 211—262].—Τρία κεχωρισμένα κεφάλαια μεγάλης συγγραφῆς περὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς Ἱερουσαλῆμ, ἧς ὁ συγγραφεὺς ἀντλεῖ τὴν ὕλην ἀποκλειστικῶς ἐξ ἱεροσολυμιτικῶν κωδίκων καὶ βιβλίων ἑλληνικῶν ἐντύπων.

Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης πρόσφατον ἀρχαιολογικὸν εὕρημα. Ἐπιταφία πλᾶξ ἀρχιερέως ἐν τῷ μινάρῃ τῆς Ἀγίας Σοφίας [Εἰκονογραφημένη Ἑστία, 1892, τ. I, σ. 394—395]. Ὁ αὐτός: Τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ τρεῖς ἀνέκδοτοι ψηφιδωταὶ ἐπιγραφαί [Αὐτόθι 1893, τ. II, σ. 218—219].—Ὁ αὐτός: Συμπληρωματικὰ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ [Αὐτόθι 1893, τ. II, σ. 317—318].—Τρεῖς ἀξιόλογοι πραγματεῖαι συμπληροῦσαι τὰ παρὰ τοῦ Texier καὶ τοῦ Bayet φανερωθέντα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς μεγαλοπόλεως Θεσσαλονίκης· καὶ διὰ μὲν τῆς πρώτης ὁ Παπαγεωργίου διηγεῖται τὰ κατὰ τὴν ἀνέυρεσιν ἐπιτυμβίου πλακός, ἐξ ἧς ἐφανερώθη μητροπολίτης Γρηγόριος ὁ Κουτάλης ὀνομαζόμενος· ἦν οὕτως ὁ ἐκδότης ἀνέγων· «Ἐνταῦθα κεῖται Γρηγόριος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλον[ί]κης ὁ Κούταλης | ἐν μηνὶ δεκ[εμβρίῳ] ἐννάτῃ | τῇ δ' ἰνδικτιῶν[ι] τ[ο]υ ᾿ςωμ[δ'] | ἡμέρᾳ ᾿ς». Οὗτος δὲ ὁ Γρηγόριος οὐκ ἔστι παντελῶς ἄγνωστος· μέμνηται γὰρ αὐτοῦ τὸ χαρτοφύλακος ἔχοντος ὀφφίκιον Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός ἔτει 1327-φ καὶ 1328-φ [Io. Cantacuz. I, σ. 251 καὶ 313]· εἶχε δὲ τὸ ῥῆθὲν ὀφφίκιον ἀπὸ τοῦ 1323-ου μέχρι τοῦ 1333-ου ἔτους, ὅτε μηνὶ αὐγούστῳ τὸν βίον ἀπέλιπεν ὁ πατριάρχης Ἡσαΐας [Acta Patriarch. I, σ. 96 κέ], ἥδη χηρεύοντος τοῦ θρόνου τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης· καὶ ἐπειδὴ τῆς Κ[ι]πόλεως οἱ κληρικοὶ τὸν εἰς τὴν πατριαρχίαν προβληθέντα παρὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ πρεσβύτερον Ἰωάννην τὸν Καλέκαν, χειροτονήσαντες Θεσσαλονίκης ἀμέσως πατριάρχην αὐτῶν ἄκοντες ἠναγκάσθησαν ἀνακηρυξάει [Io. Cantacuz. I, σ. 434], πιθανὸν ἐμοὶ φαίνεται, ὅτι Θεσσαλονίκης ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου τὸν Γρηγόριον ἐχειροτόνησαν. Εἰ μὲν οὖν τὸ χρονολογικὸν μέρος τῆς ἀνευρεθείσης ἐπιγραφῆς ὀρθῶς ἀνέγνωσεν ὁ Παπαγεωργίου, Γρη-

γόριος ἄρα ὁ Κουτάλης ἐν καὶ ἡμῖς μόνον ἔτος ἀρχιεράτευσεν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Καὶ ταῦτα μὲν ἱκανὰ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐπιγραφῆς· ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ διατριβῇ περιέλαβεν ὁ Παπαγεωργίου τρεῖς ἐπιγράφας ἐκ μοσίου κατεσκευασμένας, τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ περισκοσμούσας ἐκκλησίαν τῆς ἀγίας Σοφίας· ὧν ἡ σημαντικωτέρα οὕτως ἔχει· «† Μηνὶ νοεμβρίῳ ἰνδικι|τιόνι τετάρτῃ ἔτους | ἀπὸ κτίσεως κόσμου ς--» [†] ἐπὶ Παύλου τοῦ ἀγιωτάτ[ου ἡ|μω]ν ἀρχιεπισκόπου ἐγένετο | σ] ὅν Θεῷ τὸ ἔργον τοῦτο», τουτέστιν ἡ τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ μοσίσις. «Ὅτε δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ὁ ἐκδότης ἐδημοσίευσεν, προὔτεινεν εἰκαστικῶς ἀναπλήρῳσιν ἐν τῷ χάσματι, δι' ἧς ἐφαίνετο παραδεχόμενος τὸ ἀπὸ Χριστοῦ 571-ον ἔτος, ὅπερ ἀριθμᾷ τετάρτην ἰνδικτιόνα, ἀπὸ δὲ κτίσεως κόσμου τὸ ἔτος ςοθ'. Ἀλλὰ Σπυρίδων ὁ Λάμπρου τὸν χρονικὸν τοῦτον ὀρισμὸν ἀντέκρουσεν, ὥσπερ ἐκ τῆς τρίτης ἐγὼ διατριβῆς τοῦ λογιωτάτου Παπαγεωργίου μαθητῶν, οὐσης αὐτὸ τοῦτο πρὸς τὸν Λάμπρον ἀποκρίσις· καὶ ἐπειδὴ, καθὰ τῆς ἐπιγραφῆς ὁ εὐτυχὴς εὐρέτης λέγει, μόνον ἐν μετὰ τὸ ς γράμμα λείπει, Σπυρίδων ὁ Λάμπρου προτείνει τὸ ἔτος ςδ'· ἀλλ' ἰνδικτιόνα τοῦτο ἀριθμᾷ τετάρτην, οὐχὶ δὲ πέμπτην, ὥς ἡ ἐπιγραφὴ λέγει. Παῦλος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἐγινώσκετο μέχρι τοῦδε μόνος εἶς, ὁ ἔτει 649-ω μνημονευόμενος [Muralt, Essai de chronogr. byzantine σ. 298]· ὑπάρχει δὲ καὶ μολυβδόβουλλον ἀγνώστου χρονολογίας [C. I. G. ἀριθ. 9037], τὸ ὄνομα Παύλου Θεσσαλονίκης ὡσάυτως ἔκτυπον ἔχον.

Σπυρίδων Π. Λάμπρος, Ἑλληνικά χειρόγραφα. α') Ὁ ἀγιορειτικὸς κώδιξ τοῦ Ἑρμᾶ [Εἰκονογραφημένη Ἑστία, 1893, σ. 405—408]. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Noch einmal das Dionysiuskloster auf dem Athos [Byz. Zeitschrift, II, σ. 609—616].

Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος, Βυζαντιναὶ μελέται ἐν Ῥωσίᾳ [Νεολόγου Ἑβδομ. Ἑπιθεώρ. III, 1894, σ. 445—448].—Περιέχει σύνοψιν τῶν ἄχρι τοῦδε γενομένων βυζαντινῶν μελετημάτων ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐν Πετροπόλει τῶν ἐπιστημῶν ἀκαδημίας, ἀπὸ τοῦ Stritter ἄχρι τοῦ Kunik, ὅστις ἀσχολεῖται νῦν περὶ τὴν σύνταξιν συγκριτικοχρονολογικῶν πινάκων ἀπάσης τῆς βυζαντινῆς ιστορικῆς περιόδου. Ὁ συντάκτης τοῦ καλοῦ τούτου ἄρθρου διαγράφει καὶ τὰ αἵτια τὰ ἐπιστημονικά, δι' ἃπερ οἱ Ῥῶσοι προάγουσι τὰς βυζαντινάς ἐρεῦνας.

Ε. Δούβλης, Ὁ Κάρολος Buresch καὶ τὸ ἐν Λυδίᾳ ταξείδιόν του [Ἀμάλθεια Σμύρνης, 1894, τ. LVI, ἀριθ. 5508, 5509, 5510].—Τῆς Λυδίας πολλὰ μέρη πρὸ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ἐλάχιστα διεξερευνήθησαν, μάλιστα δὲ περὶ τοῦ Καῦστρίου πεδίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ καὶ περὶ τοῦτο πόλεων καὶ κωμῶν ἀρχαίων ὀλίγιστα τοπογραφικῶς ἢ ἐπιγραφικῶς ἐδιδασκόμεθα παρὰ τῶν ἄχρις ἔτους 1880-ου περιοδευτῶν. Ἐξ οὗ δὲ λογιώτατος ἐκ Σμύρνης ἀρχαιολόγος, Ἀριστοτέλης ὁ Φοντριέ, τύποις ἐξέδωκε τὸ χρησιμώτατον αὐτοῦ βιβλίον [Μελέτη περὶ προσδιορισμοῦ ἀρχαίων θέσεων ἐν Λυδίᾳ. Τὸ Ὑρκάνιον πεδίον καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἀνακαλυφθεῖσαι θέσεις τῶν ἀρχαίων πόλεων Ὑρκανίδος Ἀτταλείας Ἱεροκαιοσαρείας καὶ Ἀπολλωνίδος, μετὰ γεωγραφικοῦ χάρτου. Ἐν Σμύρνῃ 1886], ἡ τοπογραφία τῶν ἐν Λυδίᾳ κατεστραμμένων ἀρχαίων πόλεων βαθμιδῶς μὲν, ἀλλὰ καὶ πλουσιωτάτως ἔκτοτε ἀναπτυσσομένη σφαιροειδέσῃ τῷ ἱστορικοῖς ἄμα

καὶ τοῖς ἀρχαιολόγοις ἀποβαίνει, προσκτώσα μελετητὰς καὶ τῶν ὑλῶν αὐτῆς ἐρευνητὰς ὅλως ἀόκνους· οἷον τὸν Κάρολον Buresch, περὶ οὗ τὸ προκείμενον τοῦ Δούβλη μελέτημα πραγματεύεται, παριστῶν αὐτὸν εὐρέτην ἐπιγραφῶν ἀρχαίων καὶ τόπων ἀρχαίων κατοικιδῶν καὶ πόλεων, ὧν ἡ θέσις ἄχρις ἡμῶν ἄγνωστος ἦν· προσελκύουσι δὲ τὰ εὐρήματα τοῦ Buresch καὶ τὴν περιεργίαν τῶν βυζαντινιστῶν, ἐπειδὴ καταλέγονται ἐν αὐτοῖς καὶ πόλεις, αἵτινες ἡμαρτον ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς· δι' ὃ συμπληρῶν ἐγὼ τὰ παρὰ τοῦ Δούβλη φιλοτίμως ὑπὲρ τῶν πολλῶν εἰρημένα μνημονεύω τῶν ἐξ ἧς ἐπισκοπῶν τῆς Λυδίας. Ἡ πόλις Ἑρμοκαπηλία, ἣτις ἦν ὑπὸ τὸν κονσουλάριον τῆς ἐπαρχίας Λυδίας [Hierocl. Synecl. 670, 6], καθεδρα δ' ἐπισκοπῆς ἐκκλησιαστικῆς, ὑποκειμένης τῷ μητροπολίτῃ Σάρδεων [P. they, Notit. episcop. 1, 188. 8, 198. 3, 121. 9, 107. 10, 247. 13, 106], εὐρέθη, καθὰ φαίνεται, διὰ τοῦ Buresch ἔγγιστα τουρκικοῦ χωρίου καλουμένου Κιοκ-τσέκιοι· ἄλλης δέ τινος ἐπισκοπῆς, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἐπωνομάζετο Βλαδέων [Not. 3, 313], ἀνεκάλυψεν ὁ Buresch τὰ ἐρείπια κατακαλυπτόμενα παρὰ τοῦ νῦν τουρκικοῦ χωρίου Σουλεϊμανλή, ἔνθα, καθὰ φαίνεται, εὔρεν ἐπιγραφὴν, ἐν ἣ τοπικὸν ὄνομα μνημονεύεται, τὸ Μακεδόνων Βλαυνδέων. Καὶ πάλιν ἐτέρας πό-λεως ἐρείπια, ἧς ὁ ἐπίσκοπος ἐπωνομάζετο Μουστίνης, εὐρέθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ περὶ τὸ χωρίον Ἀσάριοι· ὀνομάζετο δὲ τὸ παλαιὸν ὁ τόπος Λυδῶν Μοστηνῶν. εὔρε δὲ καὶ τὰ τῆς Δαλδῶν ἐπισκοπῆς ἐρείπια παρὰ τὸ Κεμέρ, κωμόπολιν ἐμ-πορικὴν, ἐν οἷς ἀνεκάλυψεν ἐπιγραφὴν τῆς Δαλδιανῶν κατοικίας· ἀνεγνώρισε δὲ καὶ τὴν Κερυζέων κώμην ἐν τῷ χωρίῳ τῷ καλουμένῳ νῦν Κιορές, ἣν οἱ Βυζαν-τινοὶ Κερασέων ὀνομάζον, ἐπισκοπὴν ὡσαύτως οὔσαν τοῦ μητροπολίτου Σάρ-δεων· ἀλλὰ καὶ τῆς Βάγης ἐπισκοπῆς, ἧς ἡ πόλις ἐν ἐπιγραφαῖς ὀνομάζεται Μα-κεδόνων Βαγηνῶν, ἀνεῦρεν, ὡς φαίνεται, τὰ ἐρείπια περὶ τὸ Μερμέρ-Διρέκ, τὸ με-ταξὺ τῶν Σιργκέ καὶ Σελένδη κωμῶν ὑπάρχον.

Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης ἀρχιεπίσκοποι κατὰ παλαιὰς ἐπιγραφάς [«Κωνσταντινούπολις», τ. XXVI, ἀριθ. 141, ἔτους 1892, ἰουνίου 26]. — Συμπληροῖ τὸν ὑπὸ τοῦ σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Ἀμασειᾶς Ἀνθίμου τοῦ Ἀλεξοῦδῃ τετυπωμένον κατάλογον ἐπισκόπων τῆς πόλεως Θεσσα-λονίκης [Νεολόγος 6369], τοῦ Παπαγεωργίου προσθέντος ἐν αὐτῷ α') Κων-σταντῖνον, ἐξ ἐπιγραφῆς γνωσθέντα πρὸ πολλοῦ, ἣν λέγουσι γεγράφθαι τῇ ἑκτῇ ἑκατονταετηρίδι· β') Ἰωάννην τὸν Ἐντόπιον, ὃν ἐγνώρισεν ὡσαύτως ἐπιγραφὴ λέγουσα ταῦτα, κατὰ τὴν ἀκριβῆ τοῦ Παπαγεωργίου ταύτης ἀνάγνωσιν· «ἀνε-κενίσθη ἐπὶ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν αὐταδέλφων καὶ αὐτοκρατόρων, καὶ ἐπὶ Νικολάου τοῦ οἰκουμενικοῦ ἡμῶν πατριάρχου: — ἀνεκενίσθη ἐπὶ Λέοντος βα-σιλικοῦ πρωτοσπαθαρίου καὶ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης, τοῦ Χατζιλάκη, καὶ ἐπὶ Ἰωάννου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Ἐντοπίου». Ἦν δὲ τὸ μάρμαρον ταύ-της τῆς ἐπιγραφῆς ἐντετελιχισμένον ἄνωθεν, ὡς φαίνεται, πύλης τοῦ νοτίου καὶ παραθαλασίου τείχους τῆς Θεσσαλονίκης· ὅθεν ὀρθῶς εἶκασεν ὁ Παπαγεωργίου, ὅτι τὸ μνημονεύομενον ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τείχους ἢ πύλης ἀνακλίνισμα σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἔτει 904-φ γενομένην ἄλωσιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς Ἀράβων, ὅτε καὶ Λέων ἦν ὁ στρατηγὸς Θεσσαλονίκης, ἵδεν ὁ μὲν ἀνώνυμος συγ-γραφεὺς τῆς χρονογραφίας Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου Κατζιλάκιον ἐπο-νομάζει [Theoph. Contin. σ. 358 Bekker], Γεώργιος δὲ μοναχὸς ὁ Ἀμαρτωλὸς

Χατζιλάκιον [αὐτόθι σ. 863 καὶ ἐκδ. Muralt σ. 784]. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν Λέοντα δημοτικῶς, ὡς ἡ ἐπιγραφὴ δείκνυσι, Χατζιλάκην ἐπωνόμαζον. Ἰωάννης δ' ὁ Καμενιάτης ἀναγράφει καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λέοντος γενομένους ἀνακαινισμοὺς εἰς τὸ πρὸς τὴν θάλασσαν τεῖχος τῆς πόλεως ἐσπευσμένως, ἐν αὐτῇ τοὺς βαρβάρους ἐπερχομένους ἀποκρούσῃ [ἐκδ. Bek. σ. 509].

Ἄ. Παπαδόπουλος - Κεραιεύς.

СЛАВЯНСКІЯ ЗЕМЛИ и РУМЫНІЯ

СЕРБСКАЯ ЛИТЕРАТУРА.

Каква је била средневјековна «црква босанска», — «вјера босанска»? (Какова была средневѣковая «церковь боснійская», — «вѣра боснійская»? Въ «Босанска Вила» за 1892 и 1894 гг.).

Thallóczy, *Prilozi k objasnjenju izvora bosanske historije* (Данныя для объясненія источниковъ боснійской исторіи въ «Гласникѣ земалскогъ музеја у Босни и Херцеговини» 1893 (V), bb. 1—2).

Въ нелишенномъ интереса первомъ изъ отмѣченныхъ здѣсь трудовъ выставляется тенденція, что *церковь боснійская и вѣра боснійская* были не еретическими, а, повидимому, православными, но приведенные въ пользу этого доводы или мало доказательны, или совсѣмъ недоказательны. Впрочемъ, къ этому труду я еще вернусь, когда будетъ онъ весь оконченъ. — Трудъ г. Таллоци представляетъ рядъ студій по источникамъ вѣдѣнію исторіи Босніи, которыя не имѣютъ прямого отношенія къ вопросу о богомилствѣ боснійской церкви и вѣры; но для насъ важно V-е приложение къ этому труду, озаглавленное: *Prilozi k pauci o Bogomilstvu* (Къ объясненію ученія о богомилствѣ); въ немъ заключаются нѣсколько драгоцѣнныхъ данныхъ объ этой ереси, до сего времени не извѣстныхъ въ печати, заимствованныхъ изъ греческой рукописи вѣнской придворной бібліотеки (cod. theol. graec. CCCVI, fol. 32^b i 20 sqq.). Въ этой рукописи, въ статьѣ: *περί τῆς βλασφημίου καὶ πολυειδοῦς αἰρέσεως τῶν ἀδελφῶν Μασσαλιανῶν, τῶν καὶ φου(ν)δαϊτῶν καὶ Πογομίλων καλουμένων καὶ Εὐχιτῶν καὶ ἐνθουσιαστῶν καὶ Ἐγκρατητῶν καὶ Μαρκωνιστῶν* приводится: Обрядъ при отреченіи богомиловъ отъ ереси и при принятіи истинной вѣры: *τοὺς ἀπὸ τῆς μυσταῖς αἰρέσεως τῶν Πογομίλων τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ προσερχομένους ἀπὸ μανιχαίων καὶ αὐτοὺς καταγομένους καὶ χείρονας τούτων ὄντας, χρὴ προσδέχεσθαι οὕτως*. За этимъ приводится начальный уставъ отречения и 31 анаеоматствованіе, произносимыя самимъ отрекающимся. Кромѣ этого, изъ другой греческой рукописи той же бібліотеки (cod. theol. graec. XL, fol. 250^b 251^b) сообщаются *ἐλεγχος καὶ θρίαμβος τῆς βλασφημίου καὶ πολυειδοῦς αἰρέσεως τῶν ἀδελφῶν Μασσαλιανῶν τῶν καὶ φουνδαϊτῶν καὶ Βογομίλων καλουμένων, καὶ Εὐχιτῶν καὶ ἐνθουσιαστῶν καὶ ἐγκρατητῶν καὶ Μαρκωνιτῶν*. Здѣсь приводятся только 19 анаеоматствованій сначала, которыя оканчиваются многолѣтіями царямъ и вселенскому патріарху и пожеланіями имъ могущества, славы и мира. Эти два документа представляютъ